

**СЛОВОТО –
ИДЕИ, ИДЕАЛИ, УТОПИИ**

*Сборник с доклади
от Деветнадесетата национална конференция
за студенти и докторанти,
Пловдив, 2017 г.*

Пловдив, 2018

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
„ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

МЕТОДОЛОШКИ АСПЕКТИ АНАЛИЗЕ ЗАВИСНОСЛОЖЕНИХ РЕЧЕНИЦА У ПРАВНИМ ТЕКСТОВИМА НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (ПРЕДСТАНДАРДНИ ПЕРИОД)¹

ЈЕЛЕНА ПАВЛОВИЋ

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

1. Увод

Од тридесетих до седамдесетих година 19. века Србија постепено постаје модерна европска држава, развијају се администрација, наука, школство и култура (Ивић 2014: 207 – 210, 259 – 268; Јовановић 1990: 49 – 105, 358 – 393; Луковић 1994: 32 – 59). Крајем 18. и почетком 19. века јавља се доситејевски језички тип. Овај идиом је, у својој основи, народни језик са славенизмима у лексици и синтакси. Тридесетих година 19. века доминира у књижевности и култури. Такође, то је језик администрације, који су са собом донели учени људи из Аустроугарске (Ивић 1991: 5 – 14; Ивић 2014: 193 – 196; Луковић 1994: 27 – 29, 36 – 37). Док је раније преовладавао стил епохе, за раздобље 19. века карактеристично је функционалностилско раслојавање језика (Кречмер 2004: 200 – 210).

Рад се фокусира на методолошке аспекте проучавања семантичко-синтаксичког подсистема зависносложених реченица у административно-правном стилу предстандардног периода у развоју српског књижевног језика. Обухвата време од доношења *Сретењског*, односно *Турског устава* (1835/38) до званичне победе Вукове језичке реформе (1868). Правни текстови у овом периоду обухватају прву владавину Милоша Обреновића (1815 – 1839), прву владавину Михаила Обреновића (1839 – 1842), владавину Уставобранитеља (1842 – 1858), другу владавину Милоша Обреновића (1858 – 1860) и другу владавину Михаила Обреновића (1860 – 1868) (в. Јовановић 1990; Луковић 1994: 42 – 59). Најзначајнији правни текстови

¹ Рад је настао у оквиру пројекта *Динамика структура савременог српског језика* (ОИ 178014). Резултат је истраживања за време студијског боравка у оквиру програма Еразмус + на Филолошком факултету Универзитета „Пајсије Хиландарски“ у Пловдиву у току летњег семестра 2016/2017. Настао је на подстицај др доц. Петје Баркалове, којој дугујем захвалност за помоћ при изради рада. Сви недостаци у раду припадају аутору.

штампани су у *Зборницима закона и уредба и уредбени указа издани у Књажеству српском*, одакле ће бити ексцерпирани примери.

Сматрамо да је потребно прићи проблему зависносложених реченица у предстандардном периоду са интегралног становишта комбиновањем метода следећих дисциплина: (а) синтаксе; (б) семантике; (в) функционалне стилистике; (д) историје књижевног језика, односно социолингвистике; (ђ) иманентне историје језика, односно историјске граматике; (е) анализе дискурса; (ж) формалнограматичке методе (ћ) теорије права и номотехнике.

2. Синтаксички, семантички, функционалностилски и историјскојезички метод

Основни метод у анализи подсистема зависносложених реченица, како у дијахронији (Павловић 2009), тако и у синхронији (нпр. Антонић 2001; Ђуркин 2013; Ковачевић 1998: 83 – 267; Ковачевић 2012) јесте синтаксичко-семантички. Као главни критеријум за разликовање зависносложених од независносложених реченица Милош Ковачевић наводи формални критеријум, тј. тип субординатора (Ковачевић 1998: 11).

Након издвајања инвентара субординатора, анализирају се према опозицијама издвојеним у синтаксичкој, функционалностилској и историјскојезичкој литератури (в. библиографију): (а) контекстуално условљени/ контекстуално неусловљени везници (семантика); (б) семантички спецификовани/ семантички неспецификовани везници (семантика); (в) једнолексемски/ вишелексемски везници (структура); (г) једносистемски/ вишесистемски/ општесистемски везници (функционалностилска репартиција); (д) домаћи/ позајмљени везници (спољашња историја језика). Имајући у виду да је у посматраном раздобљу на делу процес европеизације (*„интелектуализације и урбанизације“*) српског језика (Луковић 1994:73), те да је развој језичких категорија нераскидиво повезан са развојем мишљења (Ковачевић 2012: 11 – 72), што се у историјској граматици објашњава *принципом раста*, тј. „кретањем од когнитивно једноставнијег ка сложенијем, од конкретног ка апстрактном“ (Грковић-Мејдор 2007: 50), можемо формулисати следеће хипотезе:

Хипотеза 1. У предстандардном периоду контекстуално условљени семантички неспецификовани једнолексемски општесистемски везници преовлађују над контекстуално неусловљеним семантички спецификованим вишелексемским моносистемским везницима.

Хипотеза 2. У предстандардном периоду везници домаћег порекла преовлађују над позајмљеним везницима.

Навешћемо пример семантички неспецификованог једнолексемског општесистемског везика *да*, који уводи два типа зависносложених реченица:

(а) Објекатске: Совѣтъ ми є 21. ов. м. № 136. поднео мнѣніе: *да се на она Попечительствомъ учинѣна питања особито правило не може поставити...* (Зборник 1853(49): 19); *упутствіе надлежнимъ властима Судейскимъ изда, да оне достаточно изслѣде...* (Зборник 1853(49): 19);

(б) Финалне: ... да оне достаточно изслѣде, да л' су тичућа се лица на поштеныи само начин у име дуга или за свое ствари одъ преступника истогъ Голуба новце попримали, па ако се противно показало не бы, *да се та лица за приимлѣне одъ Голуба на поштеныи начинъ новце по смьслу закона и правице никако узнемиравала, и одъ ныи' новцы приимлѣни натрагъ узимали небы* (Зборник 1853(49): 19); ... *да не бы правительствену плату незаслужено примали, нека и' надлежна нѣова власт употреби у званичне послове* (Зборник 1853(49): 14).

На модификовање прве хипотезе може утицати статус сложених везника. У наведеном примеру један сложени узрочни везник (*будући да*) потпуно је формиран, док се везник *зато што* налази у процесу формирања, на шта указује ортографија:

Совѣтъ ми є 21. ов. м. поднео мнѣніе: *да се на она Попечительствомъ учинѣна питања особито правило не може поставити, зато, што* [→ сложени узрочни везник у процесу формирања] е и у вопросу стојећа стваръ изцрплѣна у § 221. Законика Гражданскогъ *будући да* [→ потпуно формиран сложени узрочни везник] се истымъ §. и то обяснява, у кой редъ стварій спадаю новцы ... (Зборник 1853(49): 19).

У овом примеру заменички узрочни прилог *зато* и општезависни експликативни везник *што* су у контактном положају, што је „нужан услов за формирање овог сложеног везника“ (Ђуркин 2013: 188). Као тест за потпуно формирање зависносложеног везника служи провера могућности његове дистантне реализације, односно могућност изостављања катафорски употребљеног прилога²: *Зато Совѣтъ ми је 21. ов. м. поднео мнѣније: да се на ова Попечительствомъ учинѣна питања особито правило не може поставити, што је и у вопросу стојећа ствар изцрплѣна...* / **Совѣтъ ми је 21. ов. м. поднео мнѣније: да се на ова Попечительствомъ учинѣна питања особито правило не може поставити, што је и у вопросу стојећа ствар изцрплѣна...* Са становишта савременог језика, прва конструкција би начелно могла да се прихвати, док је прихватљивост друге под знаком питања због полисемичности везника *што*. Други примери из овог периода показују да је њихова замена могућа:

² О критеријумима за идентификацију сложених везника в. Ђуркин 2013: 39 – 42, Ковачевић 2012: 58 – 60.

... да се казни *зато, што* нѣ дошао... (Зборник 1853(50): 149) [→ *да се казни, што није дошао / зато да се казни, што није дошао*]; Кои радника узнемири или напаствує *зато, што на овеке манѣ празнике ради*, да се казни пооштренымъ затворомъ... (Зборник 1853(50): 134) [→ *Кои радника узнемири или напаствује, што на овеке мање празнике ради, да се казни пооштреним затвором / Зато кои радника узнемири или напаствује, што на овеке мање празнике ради, да се казни пооштреним затвором*].

Такође, у следећем примеру начелно³ је могућан дистантни положај, док је елидирање прилога *зато* начелно немогуће:

Беѣаръ или слуга, кои свою исправу прекрѣи и уништи *зато, што* є у нѣой збогъ невалале или порочне службе зло описанъ, *да се телесной казни одъ 10 до 25 штапа подвергне...* (Зборник 1853(50): 184) [→ *Зато беѣар или слуга, кои своју исправу прекрѣи и уништи, што је у нѣой због невалале или порочне службе зло описан, да се телесно казни...* / **Беѣар или слуга, који своју исправу прекрѣи и уништи, што је у нѣой због невалале или порочне службе зло описан...*]

Везаност за писани текст онемогућава укључивање интонационог критеријума за проверу потпуне обједињености везника *зато што*. Доследно писање запете иза узрочног прилога додатно отежава доношење коначног суда о томе да ли је везник *зато што* у овом периоду потпуно формиран. Такође, поред запете, налазимо и примере са двотачком, која пресупонира већу паузу:

Што се пакъ тиче представлення Попечительства за рачуноводителѣ при Судовима, Совѣтъ нѣ могао уважити, *зато: што Совѣтъ налази, да ће они исти званичници...* *моћи и после...* *исте рачуне водити...* [**зато Совѣтъ није могао уважити, што Совѣтъ налази да... / *Совѣтъ није могао уважити што Совѣтъ налази да...*] (Зборник 1853(49): 37 – 38).

Иако постоји семантичка целовитост и немогућност елидирања лексеме *зато*, изостаје интонациона обједињеност (Ковачевић 2012: 59) као поуздан критеријум за потпуно формираност сложеног везника. У наведеним случајевима контекст не би био довољан маркер узрочног значења семантички неспецификованог везника *што*, па то захтева употребу заменичког прилога као верификатора узрочног значења. У свим наведеним случајевима ради се о „аргументацији помоћу спољних околности, адвербијалног типа“ (Грицкат 2004: 120), која функционише као одговор на питање *због чега* (*због чега је донет закон, због чега ће неко бити кажњен*). Аргументативна природа права представља плодан терен за развој сложених узрочних везника.

³ Говоримо о начелној прихватљивости/неприхватљивости трансформација, односно супституција јер се ради о старијем периоду развоја језика за који недостају информатори (Грковић-Мејдор 2007: 14).

Док је са гледишта синхроног развоја потребно дати суд да ли је неки сложени везник потпуно формиран или не, у дијахроном пресеку потребно их је посматрати у континуитету њиховог развоја, који је постепен и креће се од две засебне лексеме у контактном положају до формирања сложеног везника. Њихов развој треба схватити не као драстичан скок кроз различите фазе, већ као скалу са неприметним прелазима, при чему би стање које затичемо у проучаваном периоду било лоцирано близу краја, непосредно претходећи потпуном формирању сложеног везника.

Нешто је другачији случај са везником *будући да*, који је представљен у три издвојене фазе свог развоја као: (а) потпуно формиран везник у напред наведеном примеру; (б) везник у процесу формирања (са уметнутом речцом *пак* и запетом као индикаторима структурне необједињености): *Будући пак, да* поредак изискуе, да се све квите које Началничества разнымъ лицамъ при прийманю каквы прихода, и новаца издавала буду, свагда и свуда по еднакой форми пишу и издаю, то се прилаже овде ... (Зборник 1840(39): 131); (в) само глаголски прилог *будући* употребљен као једнолексемски везник: Но *будући* су за поуздано управляњ овымъ фондомъ, садъ одма Предсѣдатель съ Членовима и Кассехранителѣма потребни: то ће међутымъ ова званія извршавати бесплатно она лица... (Зборник 1845(40): 22).

Ово показује да је административно-правни стил предстанрадног периода одличан извор за праћење процеса развоја сложених везника и одређивање релативне хронологије њиховог развоја, пошто се, у релативно кратком периоду, срећу истовремено: (а) „преовлађујући елементи актуелног језичког система“; (б) „периферни остаци претходних језичких нивоа“; (в) „рубни замеци језичког стратума који долази“ (Павловић 2013: 5 – 6). Коегзистенција језичких елемената који припадају различитим подсистемима сведочи о убрзаном развоју система сложених везника, подстакнутим спољним факторима.

Што се тиче опозиције *домаћи/ позајмљени везник*, на прегледаном материјалу може се утврдити (скоро) апсолутна доминација везника *домаћег* порекла. У узорку који смо досад прегледали пронашли смо један пример хибридног сложеног везника (*кроче кад*): *Одъ пуны кола, съ разнымъ товарима, кромѣ кадъ се на воденицу иде* (Зборник 1845(40): 196). Иако садржи славенизам *кроче*, овај везник потпуно одговара структурним правилима формирања сложених везника у српском језику. Доказ је то што се може заменити сложеним везником *осим кад*: *Од пуних кола, с разним товарима, осим кад на воденицу иде* (пример је фрагментаран јер се налази у оквиру табеле).

3. Формалнограматички⁴, функционалностилистички и метод теорије права

Језик права је двоструко кодиран. Први ниво кодирања представљају језички, логички и вредносно-идејни кодови, док је за други ниво карактеристичан нормативноправни код, који преобликује три преостала кода (Висковић 1989: 22). На нивоу синтаксе, такође, постоји двоструко кодирање: (а) кодирање на основу правила природног језика; (б) кодирање на основу синтаксичких правила у оквиру нормативноправног кода (као што су хијерархијска организација правних норми, линеарност, фрагментарност) (Висковић 1989: 84 – 91). Ако се пође од функционалне стилистике, на нивоу синтагматике (Тошовић 2002: 91), односно у организацији језичке грађе, пресудан утицај на обликовање текстова имају инхерентне логичкосемантичке особине права кодиране у правној норми као дубинској структури (Висковић 1989: 51 – 59). Правна норма, као дубинска структура, на површинском нивоу се реализује у облику правне одредбе (Висковић 1981: 185 – 191; Висковић 1989: 71 – 77; Луковић 1994: 12 – 13).

Кодирање на основу нормативноправног кода представљало би кодирање на основу основних елемената правне норме: *хипотезе, функтора треба, тражења, правне обавезе, правног овлашћења, правног субјекта, правног објекта, деликта и санкције*. Ови елементи чине дубинску структуру правне норме. У површинској структури правне одредбе текст је кодиран природнојезичким кодом и нормативноправним конвенцијама важећим у одређеном правном систему (Висковић 1981: 168 – 213; Висковић 1989: 51 – 59).

Комбинација формалнограматичког метода развијеног у оквиру пловдивске лингвистичке школе са методама интегралне теорије права представљене у Висковић 1981 пружа увид у двоструко кодирање правног језика. Ово ћемо показати на примеру из једног указа кнеза Михаила из 1867. године (Зборник 1868(67): 36):

МИХАИЛЪ М. ОБРЕНОВИЋЪ Ш.

по милости божіој и воли народа

КНЯЗЪ СРБСКІЙ

по договору съ државнимъ Советомъ решили смо и решавамо:

„Да се на свима пограничнимъ ђумруцима лежећима край Саве, Дунава и Дрине, одъ 1. Новембра ове године па у напредакъ наплаћуе у користь државне

⁴ У раду разликујемо формални критеријум за диференцијацију независнослужених од зависнослужених везника (Ковачевић 1998: 11) од формалнограматичког метода.

касе у име скеларине на мртве есапе, кад се трговци послуже приватнимъ а не правителственимъ превозомъ по 15 пара порески одъ 100 ока.

Сва противна овоме определена постављена у уредби о скеларини одъ 3. Юнія 1861. године К. В. № 1200/Сов. № 1026. и додатакъ исте уредбе одъ 28. Новембра 1867. године В. № 2326 губе одъ истога дана важностъ.“

Нашъ министеръ финанси нека ово решенѣ изврши.

16. Октобра 1867. Год.

У Београду.

М. М. Обреновић с. р.

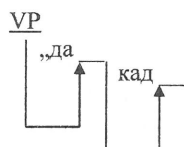
Први ниво кодирања: Природнојезички код (синтаксичка правила српског језика)

Субјекатски скуп + Предикатски скуп + објекатска реченица уведена везником да

У следећој фази, поштујући хијерархијску структуру правног језика, одредба се кодира по обрасцу:

NP → VP → CP (→ фрагментисати у три нивоа)

Следећи модел анализе сложених реченица у Бъркалова 2011: 129 – 157, анализирана правна одредба изгледала би овако:

Оваква структура основне норме објашњава високу фреквенцију објекатских клауза у административно-правном стилу предстандардног периода. Субјекат и предикат управне реченице дати су у наслову и поднаслову. Управни глагол изражава одредбени процес (Јанићијевић 2015: 171). У главном тексту правне одредбе дате у облику објекатске реченице даље се развија правна норма, што отвара простор за употребу других типова зависносложених реченица.

Зависносложеном реченицом уведеном семантички неспецификованим везником кад кодира се примарна хипотеза (Висковић 1989: 55). Примарно временску интерпретацију условљава велика фреквенција догађаја који се нормира, те је велика вероватноћа да ће се и правна норма реализовати. Условну интерпретацију отвара њена употреба у оквиру правног текста и могућност супституције везника кад везницима у случају када/ако: „Да се на свима пограничнимъ ђумруцима лежећима крај Саве, Дунава и Дрине, одъ 1. Новембра ове године па у напредак наплаћуе у користъ државне касе у име скеларине на мртве есапе, [у случају] кадъ/ако се трговци послуже приватнимъ а не правителственимъ превозомъ по 15 пара порески одъ 100 ока. Међутим, супституција не

доводи до синонимне интерпретације јер везници у случају кад(а)/ако имплицирају мању вероватноћу да дође до реализације хипотезе.

Оваква анализа помаже и откривању рекурзивности у правном језику, која је, такође, двоструко кодирана: (а) преко (условно бесконачног) набрајања објекатских реченица са везником да; (б) преко употребе бројева и других формалних индикатора. Као пример може послужити један указ из 1847. године (Зборник 1849(47): 2):

Попечительство Внутрени Дѣла подъ 20. Декемврія 1845. П. № 6472. доставило е Совѣту, да е Судъ Примирителный вароши Неготинске, поредъ установљены обштински прихода, и слѣдуюће заведе:

1., Да свакий парничаръ, кои е пресудомъ Примирителногъ суда незадоволянь, ... плати 1. грошъ...;

2., Да свакий онай, кои ради получения новаца изъ тупиларне масе подъ интересъ, списакъ свои добара Примирителнымъ судомъ одостовѣрити жели, за таково одостовѣрнѣ 1. цванцикъ плати;

3., За извѣстїя, коя Судъ Примирителный дае Окружномъ Началничеству о лицима, коя заграничный пассошъ добыти желе, да свако надлежно лице у име натурне таксе 20. пара чарш. плати.“

Управни глагол у овом случају је завести, док су правни прописи дати у облику објекатских реченица. У оквиру сваке објекатске реченице налазе се њима суборидниране реченице. Најчешће су у питању релативне рестриктивне реченице уведене релативизатором који. Оне реферишу о субјектима правне обавезе и служе за издвајање једног подскупа правних субјеката. Релативне реченице наводе и почетни услов (хипотезу) за остваривање диспозиције: Ако је неко пресудом незадовољан → треба да плати 1 грош; Ако неко жели да користи новац из тупиларне масе за стављање под интерес → треба да плати 1 цванцик; Ако је неком надлежном лицу потребно известије из Окружног Начелства о лицима → треба да плати 20 чаршијских пара.⁵

Рекурзија у правном језику могла би се представити на следећи начин:

VP (решити, наредити...)

1., да;

2. да...

а., да...

б., да

3., да...

4. да...

...

⁵ О условној нијанси значења релативних реченица у старосрпској пословноправној писмености в. Павловић 2009: 105.

Условно се низ може наставити у бесконачност, а у оквиру сваке правне одредбе могу се донети друге пододредбе. На нивоу природног језика оне се могу изразити клаузом уведеном везником *да*, а на нивоу нормативноправног кодирања нумерацијом. Нумерација и, у оквиру дужих законских текстова, издвајање у параграфу (одељке, чланове) сигнал је нормативноправног кодирања. У дужим текстовима често изостаје управни глагол *решити* и обликовање одредби у оквиру допунских клауза, али је таква организација имплицирана⁶. Ово је у складу је са хијерархијском организацијом, линеарношћу и фрагментарношћу, што су детерминанте језика права (Висковић 1989: 84 – 91).

Овакво сагледавање правне норме отвара и могућност за истовремено линеарно и фрагментарно тумачење. Томе нарочито доприноси издвојеност делова:

Законодавац издаје наредбу: 1. *да* ...
2. *да* ...

Горња структура омогућава инклузивно читање. Све допунске реченице уведене везником *да* (експлицитним или имплицирано присутним) могу се спојити у једну линеарну норму, чија је структура вишеструкосложени реченични комплекс са једном супраординираном реченицом са управним глаголом са значењем одредбеног процеса (*решити/ наредити/ одлучити/ заповедити*) и са координираним низом објекатских реченица спојених координатором *и*.

С друге стране фрагментарност права омогућава да се једина одредба разбије на више:

Х наређује да *а*:
Законодавац издаје наредбу + *да* + *текст прве одредбе*
Законодавац издаје наредбу + *да* + *текст друге одредбе*...

Линеарно и фрагментарно читање имају и своју практичну сврху. Линеарно читање важно је из перспективе законодавца и органа који је субјекат овлашћења. Тежња је да се одређеном

⁶ Оваква имплицирана структура карактеристична је за прву фазу развоја српског правног стила. У дужим законским текстовима диспозиција се уводи конструкцијом *да* + глагол (*да се казни*). Ова конструкција може се интерпретирати двоструко: као императивна конструкција или као скраћена зависносложена реченица са експлицитаном зависном клаузом и са имплицираном управном реченицом: Кой буде ово преступио, тај *да се казни подвргне* (Зборник 1840(39): 71) [→ Имплицирана је управна клауза дата у наслову *Наместничество Књажеског Достоинства са согласјем Совјета определило је и опредељује да се казни потвргне, кои ово буде преступио*).

законском одредбом што више појава нормира и да субјекат овлашћења буде упознат са свим ситуацијама у којима ће вршити наређење. С друге стране, са гледишта субјекта обавезе важна је само она одредба која се њега тиче.

4. Семантички и социолингвистички метод у комбинацији са методом теорије права и анализе дискурса

У основи права је правна норма која се своди на функтор *треба* (Висковић 1981: 64; Келзен 2010: 112). Поред тога што је систем норми, правни дискурс се остварује и у друштвеној пракси (Ферклаф 2003: 23 – 25) доношења закона. Сходно томе, у језику права издвајамо следеће елементе: (а) конститутивне елементе везане за саму садржину закона, које делимо на нормативне и формалне; (б) идеолошке (додатне) елементе који се односе на разлоге доношења закона, на објашњење закона и сл.).

Законодавна пракса има утицаја на формирање правних прописа. То је показао М. Луковић на примеру употребе императивних облика у законима о изменама и допунама закона из доба Михаила Обреновића и из касније законодавне праксе (Луковић 1994: 128 – 131). Слична паралела може се поставити код указа у предстандардном периоду. То се може показати на примеру указа из доба Уставобранитеља и указа из друге Михаилове владавине.

Динстинкција између конститутивних и идеолошких елемената важна је за проучавање садржине указа. Наиме, укази у доба Михаила Обреновића, поготову у доба његове друге владавине, језички су једноставнији и састоје се (скоро) искључиво од конститутивних елемената – нормативних и формалних. То може илустровати указ наведен у одељку 3. Нормативни елементи су објекатске клаузе уведене везником *да*. Формални елементи односе се: (а) на одредбу о укидању претходно донетих прописа; (б) на директиву Министру да примени законску одредбу.

С друге стране, укази из доба Уставобранитеља имају и конститутивне и идеолошке елементе. Понекад идеолошки елементи доминирају над конститутивним. Навешћемо један пример:

Попечителство Правосудја 2. пр. А. № 1783. поднело е Совѣту на рѣшеніе приложено овде % писмо Врховног Суда одъ 30. Априлія т. год. № 343., изъ кога се види, како онъ *сматраоући 43. точку Земальскогъ Устава, по којој Чиновници и Свештеници не могу на тълесну казнь осуђени быти, а по смыслу прве точки казнителногъ закона ...* молило е Попечителство, *да дѣйствуе, да се казнителный Законъ према наведеномъ опредѣленію Устава точке 43. усмотренію казни, на кою се*

Чиновници и Свештеници за кривице осудити могу, истолкуе. (Зборник 1853(49): 34)

У уводном делу срећемо *факте*, који припадају ономе што већ *јесте*, а не ономе што *треба* да буде. Образлаже се разлог тражења тумачења закона, јавља се интертекстуалност типична за законе (текст једног закона наводи се у другом). Објекатске реченице уведене везницима *како* и *да* реферишу о пропозитивном садржају писма, односно молбе. Релативна реченица уведена релативизатором *који* интертекстуално реферише о спорном члану устава.

Трећи пасус, у коме се износи мишљење Совјета, најдужи је у указу (цели указ има 46 редова, док овај пасус има 19). Овде ћемо навести део који садржи три узрочне реченице уведене семантички неспецификованим везником *што*, који се катафорски наслања на узрочни заменички прилог *зато* (примери сведоче да је сложени везник *зато што* у процесу формирања):

...Но у редь овы' тѣлесны' казній, кое су очевидно по смыслу наведене точке Устава различне, особытѣмъ казнителнымъ законима прописаный бой не може се и казнь смрти причислити, едно *зато, што се ова страшна казнь управо никаквомъ другомъ казни заменити не може*, а друго *зато, што Уставотвораць, да е хтео Чиновнике и Свештенике и тымъ привилегирати, да ѿй не може само посрамителна, него и смртна казнь постићи, ово бы или вопросномъ точкомъ, или другомъ коіомъ нашегъ Устава, изрикомъ было определѣно*, кое учиніо ніе безъ сумнѣ *зато, што е оставіо, да се о казни смрти ... закони земальски опредѣле...* (Зборник 1853(49): 35).

Конститутивни елемент налази се на самом крају указа и састоји се од осам редова. Чине га управна реченица дата у посебном пасусу и сама правна одредба у облику објекатске клаузе уведене везником *да*:

Овако судивши Совѣтъ о смыслу 43. точке Устава по предмету вопроса Врховногъ Суда за слѣдственно нашао е 4. тек. № 233. рѣшити:

Да се свакиі, дакле и Чиovníкѣ и Свештеникѣ, кадѣ оно зло учини, за кое се постоећимъ казнителнымъ законима казнь смрти одређуе... на ову смртну казнь осуди... (Зборник 1853(49): 35).

Михаилови укази, који се претежно састоје из конститутивних елемената, осликавају с једне стране: (а) ефикасност закона и администрације (Луковић 1994: 53 – 59); (б) ауторитативност режима која гуши гласове других (изостају образложења доношења закона) (Ферклаф 2003: 42). С друге стране, изношењем разлога за доношење закона код Уставобранитеља истичу се два аспекта њиховог режима: (а) идеолошки – начело да се доносе транспарентни закони и да се

грађани, а посебно чиновници, ослободе Милошеве самовоље (Јовановић 1999: 25 – 262); (б) тешка и спора администрација, која успорава ефикасно доношење закона.

5. Закључак

Пошли смо од тезе да једино интегрални приступ омогућава потпуни увид у све аспекте проблема проучавања зависнослужених реченица, јер „затвореност у један експликативни модел (генеративни, типолошки, функционалистички итд.) пренебрегава сву сложеност проблематике и не допушта увид у све могуће узроке који доводе до промена синтаксичко-семантичких модела“ (Грковић-Мејџор 2007: 31 – 32).

Пут којим тече анализа можемо представити овако:

ЛЕЗИЧКИ ПОДСИСТЕМ → СТИЛ → ДЕЛАТНОСТ →
→ ДРУШТВЕНЕ ПРИЛИКЕ

У нашем случају језички подсистем чине зависнослужене реченице, стил је административно-правни, делатност је право, а друштвене прилике (укључујући историјски, културни и законодавни контекст) представљају догађаји током четрдесетих, педесетих и шездесетих година 19. века. Сходно овоме, може се представити хијерархија метода: 1. Семантичко-синтаксички и историјскојезичким методом одређује се инвентар везника и семантичко-синтаксичких типова и издвајају се основни критеријуми за анализу; 2. Функционалностилским методом се одређују фреквенција и организација издвојених типова; 3. Методом теорије права утврђују се конститутивни елементи; 4. Социолингвистичким и методом анализе дискурса утврђују се идеолошки елементи језика права и проблем се контекстуализује.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Антонић 2001:** Antonić, I. *Vremenska rečenica*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2001.
- Бъркалова 2011:** Бъркалова, П. *Българският синтаксис – познат и непознат*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2011.
- Висковић 1981:** Visković, N. *Pojam prava: prilog integralnoj teoriji prava*. Split: Logos, 1981.
- Висковић 1989:** Visković, N. *Jezik prava*. Zagreb: Naprijed, 1989.
- Грицкат 2004:** Грицкат, И. *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.

- Грковић-Мејџор 2007:** Грковић-Мејџор, Ј. *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2007.
- Ђуркин 2013:** Ђуркин, В. *Принципи настанка сложених везника и њихова функционалностилска дистрибуција у српском језику (необјављена докторска дисертација)*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2013.
- Зборник 1840:** *Зборникъ закона и уредба и уредбены указа изданы у Княжеству Србском I*. Београд: У Књигопечатњи Княжества србскогъ, 1840.
- Зборник 1845:** *Зборникъ закона и уредба и уредбены указа изданы у Княжеству Србском II*. Београд: У Књигопечатњи Княжества србскогъ, 1845.
- Зборник 1849:** *Зборникъ закона и уредба и уредбены указа изданы у Княжеству Србском IV*. Београд: У Књигопечатњи Княжества србскогъ, 1849.
- Зборник 1853:** *Зборникъ закона и уредба и уредбены указа изданы у Княжеству Србском V*. Београд: Књигопечатњи Княжества србскогъ, 1849.
- Зборник 1867:** *Зборникъ закона и уредба изданы у Княжеству Србији XX*. Београд: Државна штампарија, 1867.
- Ивић 1991:** Ивић, П. Доситејевски књижевни језик између славеносрпског и вуковског. – У: *Научни састанак слависта у Вукове дане*. Год. 19, 1991, књ. 2, с. 5 – 14.
- Ивић 2014:** Ивић, П. *Преглед историје српског језика*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2014.
- Јанићијевић 2015:** Јанићијевић, М. *Дискурс законодавних аката на српском и енглеском језику: развојно-упоредни приступ*. Београд: Јасен, 2015.
- Јовановић 1990:** Јовановић, С. *Уставобранитељи и њихова влада. Друга влада Милоша и Михаила*. Београд: Београдско-издавачки графички завод, Југославијапублик, Српска књижевна задруга, 1990.
- Келзен 2010:** Келзен, Х. *О границама између правничке и социолошке методе. Опишта теорија права и државе*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 2010.
- Ковачевић 1998:** Ковачевић, М. *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Београд, Србиње: Рашка школа, Српско просвјетно и културно друштво Просвјета, 1998.

- Ковачевић 2012:** Ковачевић, М. *Узрочно семантичко поље*. Београд: Јасен, 2012.
- Кордић 1995:** Kordić, S. *Relativna rečenica*. Zagreb: Matica hrvatska, 1995.
- Кречмер 2004:** Kretschmer, A. *Формирање функционалних стилова у српској писмености у доба Вукових реформи*. – У: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Год. 32, 2004, књ. 1, с. 201 – 210.
- Луковић 1994:** Луковић, М. *Развој српског правног стила: прилог историји језика и права у Србији*. Београд: Службени гласник, 1994.
- Павловић 2009:** Павловић, С. *Старосрпска зависна реченица од XII до XV века*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2009.
- Павловић 2013:** Павловић, С. *Узроци и механизми синтаксичких промена у српском језику*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2013.
- Тошовић 2002:** Тошовић, Б. *Функционални стилови*. Београд: Београдска књига, 2002.
- Ферклаф 2003:** Fairclough, N. *Analysing Discourse*. London, New York: Routledge, 2003.